

Stefan Trojar

ZASNOVA ZGODOVINSKIH TEM IN NAČRTOVANJE POUKA

Predavanje na 23. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Tolmin, 1.—3. oktobra 1986.

1. Vloga učnih tem v sodobnem učnem načrtu

Teme so pomemben element vsakega učnega načrta. Tradicionalni učni načrt je bil predvsem prikaz obsega učne snovi, torej seznam in razpored učnih tem. Sodobni učni načrt, imenovan **kurikulum** (curriculum); pa hoče zagotoviti poleg načrtovanja tudi optimalno uresničitev pouka in učno preverjanje. V kurikulumu je učna snov preko smotrov mnogo bolj določno in utemeljeno tematizirana. Teme učnega načrta in vzgojno-izobraževalni smotri so v medsebojni odvisnosti. Poleg uvodnih vzgojno-izobraževalnih nalog učnega predmeta naj bi vseboval učni načrt tudi smotre ali didaktično-metodične napotke za vsako temo posebej. Kurikulum naj bi pomagal učitelju pri izbiranju in razvrščanju učnega gradiva ob načrtovanju učnih ur, mnogo bolj določno in konkretno pa naj bi nakazoval tudi osrednje ideje in oporne točke posameznih tem. Operativno opredeljeni smotri naj bi izrazili kakovostno stran učnega procesa; nakazovali pa naj bi tudi metode in oblike pouka ter uporabo učnih sredstev. Kurikulum hoče torej zagotoviti celovit didaktični sistem: od smotrov, vsebin, učnega kompleta, vse do instrumentov za preverjanje rezultatov pouka (katalogi, znanja, preverjalni testi znanja). Tako izdelan didaktični sistem naj bi usmerjal v bolj globinsko osmislenje in spoznavanje učne snovi. Didaktična raziskovanja in pedagoške izkušnje v razvitih šolskih sistemih pa so pokazale tudi raznovrstne slabosti pri tako celovitem in podrobnem načrtovanju pouka družboslovnih predmetov. Kritiki opozarjajo zlasti, da takšen pouk izpostavlja predvsem izobraževalno, zanemarja pa vzgojno komponento, učiteljevo življenjsko neposrednost in ustvarjalnost. Takšen didaktični perfekcionizem vodi k učnim vzorcem, zanemarja pa specifične situacije v razredu, psihološke dispozicije in izkustvo učencev itd., kar je za zanimiv in uspešen pouk zgodovine zelo pomembno.

Nas zanima predvsem, kateri elementi učnega načrta za zgodovino pomagajo našemu pedagogu pri načrtovanju pouka. Metodologija naših učnih načrtov zgodovine tako za osnovno kot tudi za srednjo šolo je sprejela nekatere elemente kurikularne teorije. V uvodnih vzgojnoizobraževalnih nalogah zgodovine pridejo do izraza raznovrstne naloge našega predmeta, teme so v precejšnji meri zasnovane problemsko, pomembno vlogo imajo tudi **pojasnila k poglavjem**. Ta usmerjajo učitelja k osrednjim problemom, k aktualizaciji, nakazujejo tudi nekatere vzgojne poudarke, dajejo pa tudi nekaj metodičnih napotkov in korelacij z drugimi predmeti.

Ob vsem tem pa moram ugotoviti, da so napotki izraženi preveč na kratko in zgoščeno in da premalo upoštevajo specifičnost tem. Besedilo pojasnil za 8—10 ur pouka je tako kratko, da bi ustrezalo kvečjemu eni temi, ne pa celemu poglavju. Učni načrt v takšni obliki in obsegu služi učitelju zgodovine predvsem kot instrument za globalno orientacijo pri izdelavi individualnega letnega učnega načrta. Pri podrobnem načrtovanju učnih tem in metodičnih enot pa je naš učitelj zgodovine v veliki meri samostojen. Kvaliteta načrtovanja je močno odvisna od njegove strokovne, metodične sposobnosti in od idejno-politične angažiranosti. Največ neposredne operativne pomoči mu nudi tematska zasnova učbenika, pri metodičnem načrtovanju pa delovni elementi, ki so vgrajeni v teme učbenika. Do neke mere

imajo vlogo pri metodičnem načrtovanju tudi učila v sestavi učnega kompleta. Vsekakor opravijo pri nas najbolj odgovorno delo pri zasnovi učnega procesa avtorji učbenikov.

2. Zahteve po temeljitejšem izboru in izdelani tematizaciji zgodovinske učne snovi

V učnih načrtih zgodovine prevladuje časovno-progresivni pregled skozi zgodovinska obdobja. Poudarek je na tistih obdobjih novejšje zgodovine, kamor segajo korenine sodobnega družbenega življenja. Zgodovina dobiva v učnih načrtih vedno nove teme, iz sodobnosti, toda število učnih ur zgodovine ostaja isto ali se celo zmanjšuje. Didaktiki pouka zgodovine opozarjajo na vedno večje protislovje med mentalno zmogljivostjo učencev in zgoščevanjem učne snovi. Preobilje in zgoščenost učnih tem v učnem načrtu vodi pri realizaciji pouka zgodovine v površnost in tekmo s časom. Ogrožene so mnoge kakovostne strani pouka: globinska analiza procesov in pojavov, aktivne metode in oblike pouka, konkretizacije na domačih primerih itd. **Zato se didaktiki pouka zgodovine odločno zavzemajo za bolj odločno izbiranje učne snovi**, ki pa mora biti didaktično in metodično utemeljeno. Razredčenost tem v učnih načrtih je pomemben pogoj za kakovosten, zanimiv in življenjski pouk zgodovine. Razumljivo je, naj bi tudi učitelj pri načrtovanju učnih ur skrbno izbiral učne probleme in pod teme. V ZR Nemčiji skušajo izbirati učno snov po sistemu vzorcev. Izdelali so sisteme kriterijev, ki naj bi omogočili z vzgojnega vidika izbor vzornih primerov. Vendar je treba poudariti, da ima vzorčni sistem pri pouku zgodovine in drugih družboslovnih predmetov manjše možnosti kot pri naravoslovnih predmetih. Didaktiki pouka zgodovine utemeljujejo, da je mogoče pri našem predmetu sistem vzorcev uveljaviti preko pojmov »**tipično**« in »**reprezentančno**«. Francoska buržoazna revolucija naj bi bila poglobljeno analizirana in predstavljena učencem kot tipičen primer evropskih meščanskih revolucij. Reprezentančni pa so tisti zgodovinski pojavi ali procesi, ki so prisotni v preteklosti, sedanjosti in bodo v bodočnosti. Na primer: družbene težnje po razvoju proizvodnih sil, represivna vloga državnega aparata v družbi itd. Na Vzhodu izbirajo zgodovinsko učno snov predvsem z vidika marksistične idejne orientacije, deloma pa upoštevajo tudi sodobne didaktične sisteme. Nekateri didaktiki pouka zgodovine pa izhajajo pri izboru snovi predvsem z vidika življenjskih interesov in spoznavnih možnosti mladine.

Pomembna zahteva sodobne didaktike je tudi tematizacija učne snovi. Odbrana učna snov je le materialna osnova (»polje«) za učni proces. Te vsebine postanejo šolske teme šele v zvezi z didaktičnimi poudarki. Smotri torej besedno izražajo osrednjo idejo zgodovinske teme in jo osmislijujejo. Zato besede: reformacija, Karantanija itd. še nimajo pravega značaja učne teme. Bolj določno izoblikovane teme šolske zgodovine bi bile: Rimljani osvojijo svetovni imperij, toda izgubijo republiko. Nastopil je novi čas odkritij, iznajdb in reformacije. Imperializem — težnja držav po svetovni nadvladi itd.

3. Kaj je značilno za temo šolske zgodovine?

Kakovostno izdelan učni načrt močno vpliva na strukturo pouka. Zlasti je pomembno, da so iz zgodovinske preteklosti izpostavljene osrednje vsebine. Le na tak način bosta tudi avtor učbenika in učitelj v razredu oblikovala takšen pouk zgodovine, da bodo ohranili učenci o bistvenih procesih in pojavih trajne predstave, ki bodo postale element njihove družbene zavesti.

Tema šolske zgodovine je smiselno zaokrožena vsebinska enota, ki ima svoj osrednji smoter, osrednji problem ali osrednjo idejo. Naslov teme naj bi bil izražen kot napoved osrednje ideje ali kot problemsko vprašanje. Naslov ne sme biti izražen v besednjaku znanstvene zgodovine ali obče sociologije, ker bo učencem težko razumljiv in nezanimiv. Konkretno formulirana tema bo tudi usmerjala v življenjsko

konkretne zgodovinske situacije. Na primer: Industrializacija — največji preobrat v življenjskih pogojih človeka. Ali je bila atenska demokracija prava ljudska oblast?

Sodobna didaktika je teoretsko utemeljila **problemsko zasnovo tem**. Za družboslovne šolske predmete se je dobro uveljavil sistem problemskega pouka. Ta didaktični sistem razvija samostojno, ustvarjalno družbeno-kritično mišljenje učencev. Vzpodbuja pa tudi diskusijske, raziskovalne in druge aktivne metode in oblike pouka. Zgodovinske teme naj bi bile torej po možnosti problemsko zasnovane.

Didaktiki pouka zgodovine se zavzemajo tudi za **sistem obširnih zgodovinskih tem**. Tako zasnovane teme naj bi zagotovile bolj uravnotežen odnos med izbrano zgodovinsko informatiko in analitično-sintetičnimi miselnimi procesi v etapnem spoznavanju zgodovine. V uvodnem delu teme je motivacijska utemeljitev teme kot tudi njenih vzgojnoizobraževalnih potenc. Nakazan je tudi osrednji problem, ob njem pa tudi vrsta vprašanj, ki usmerjajo k globinsko analitičnemu spoznavanju tematike. Tema je notranje razčlenjena na podteme, ki v glavnem ustrezajo obsegu učnih ur. Podtema pa je nadalje razčlenjena na nekaj učnih problemov (2—6). Obširne teme naj bi zagotovile bolj celovito notranjelogično povezanost in dialektiko učne snovi, načrtno utrjevanje in sistematizacijo v širših okvirih zgodovinskih procesov in pojavov. Omogoča pa tudi bolj organsko kombinacijo in vključevanje aktivnih metod in oblik pouka. Značilno za to vrsto tem je tudi, da so osredotočene na vsebinsko, teritorialno ali časovno zožen izsek iz zgodovine, ki ga obdelajo temeljito in globinsko. Takšni izseki, imenovani tudi »otoki«, »kosti« ali »kripe«, omogočajo mnogostransko spoznavanje teme. Na primer: francosko buržoazno revolucijo v 12 učnih problemih, življenje srednjeveškega kmeta v 6 učnih urah itd. V naših učnih načrtih so se obravnale pretežno ozke, nekajurne teme, ki so povezane v poglavja. V naših novejših učbenikih zgodovine so teme razčlenjene v podteme, ki ustrezajo učnim uram, kar je pomembna didaktično-metodična pomoč učitelju.

Pomemben element tem šolske zgodovine je tudi **aktualizacija**. V zasnovi tem naj bi bila prisotna vez med zgodovinsko preteklostjo in sodobnostjo. Izkustvo ljudi v preteklosti prispeva k osmišljenju sodobnega družbenega življenja, ki ga učenci izkuštvénó spoznavajo. Ob spoznavanju zgodovinskih pojavov in procesov primerjajo le-te s sodobnimi in hkrati iščejo podobnost. Tudi kakovostna različnost med preteklimi in sodobnimi pojavi prispeva, da učenci ob primerjavi na konkretnih primerih nazorno spoznavajo razvojno smer in bistvene značilnosti družbenih struktur. Iskanje zvez med sodobnostjo in preteklostjo je tesno povezano z družbeno kritičnim mišljenjem učencev. Ti se vedno bolj usposabljujejo v tem, da samostojno iščejo in razrešujejo družbene probleme. Aktualizacija in problematizacija sta tesno povezani zlasti pri temah iz novejših obdobij zgodovine. Deloma pa jo je mogoče uveljaviti tudi pri starejših obdobjih. Na primer: kulturna kontinuiteta iz antike, španski kolonializem v Latinski Ameriki in gospodarska zaostalost v odnosu do Severne Amerike, protestantizem in nastanek narodne književnosti itd.

Teme šolske zgodovine naj bi vsebovale takšne elemente, ki psihološko in motivacijsko vplivajo na interes učencev in nakazujejo tudi učinkovite metode pri poučevanju in učenju zgodovine. Teme naj bi bile s pomočjo smotrov čimbolj določno osmišlene, odpirale naj bi problemska vprašanja iz zgodovine in jih povezovale s sodobnimi družbenimi situacijami in dilemami mladih. Zagotovile pa naj bi tudi logične sisteme pri spoznavanju zgodovine kot tudi globinsko proučevanje tematike.

Poleg pedagoških elementov in izhodišč pri oblikovanju tem šolske zgodovine pa moram omeniti tudi **vlogo vzorcev znanstvene zgodovine**, ki vplivajo na zasnovo tem šolske zgodovine. V zgodovinski stvarnosti so časovno razvojni procesi dialektično povezani in prepleteni s spremembami v družbenih strukturah. Ta dialektična soodvisnost je torej tudi prisotna v vsaki temi. Pri prikazu zgodovinske preteklosti pa so tradicionalne zgodovinske projekcije postavljale v ospredje časovno-razvojni vidik, medtem ko v novejših zgodovinskih šolah bolj gojijo sistematsko-strukturalne vzorce družbenih situacij, razmer v določenem zgodovinskem trenutku.

Ti dve osnovni projekciji pri rekonstrukciji zgodovine vplivata tudi na zasnovu tem šolske zgodovine.

Časovno razvojna projekcija zgodovine pripoveduje o začetku, razvoju in razkroju raznih družbenih organizmov v časovnih okvirih, o etapah tega razvoja, še posebej o zgodovinsko odločilnih etapah. V središču pozornosti takšne projekcije so zgodovinski procesi. Tudi v šolskih temah, kjer prevladuje dogajanje, je pripoved v učbeniku učencem zanimiva, kvalitetna, učiteljeva razlaga pa jo še dopolnilno dramatizira, oživi itd. Pri učencih je torej, mogoče ob retrospektivnem prikazu dogajanja doseči sugestivno podoživljanje. Pri obravnavi časovno-razvojnih tem v šoli pa je možno preiti metodično na površno predstavitev zunanjega dogajanja in na monolog. Zato je diskusija v kombinaciji z razlago pomembna za aktiviranje učencev in za poglobljeno spoznavanje vzrokov itd. V naših osnovnošolskih učbenikih zgodovine je v tej projekciji zasnovanih 1/3 do 1/2 tem.

Strukturalno-sistematska projekcija družbenih situacij je bolj prisotna v temah zgodovine za srednje šole. V takšni zasnovi pride do izraza gospodarska, družbena, kulturna situacija, politični sistemi v določenem zgodovinskem trenutku. Analiza gospodarskih, političnih in drugih struktur omogoča sočasne primerjave njihovih elementov, organiziranost družbenih mehanizmov, medsebojnih odnosov, itd. Strukturna zgodovina se poslužuje raznih modernih raziskovalnih metod, merilno-statističnih sistemov, da bi izrazila strukturne preseke čim bolj objektivno. Takšen pristop odkriva družbena razmerja, ki so sicer skrita, in prodira globinsko v funkcioniranje družbe na določeni zgodovinski etapi.

Strukturalne teme v naših učnih načrtih so, na primer: narava rimske imperialne oblasti, tipi srednjeveških mest, politični sistem stare Jugoslavije, čitalnice na Slovenskem itd. Poenostavljeni modeli družbenih struktur so didaktično primerni za grafično ponazoritev zgodovinskih pojavov, razmerij, situacij in drugo. Strukturalne teme so zlasti primerne za takšne metode pouka, ki terjajo samostojno delo učencev in proučevanje zgodovinskih situacij. Slabost takšne zasnove pri vzgojno-izobraževalnem procesu pa je v tem, da so v njih povsem odsotne težnje, hotenja, alternative zgodovinskih subjektov. Učitelja praktika, torej časovno-razvojno ali strukturalno zasnovana učna tema zgodovine usmerja ne le vsebinsko, marveč tudi v izbor ustreznih kombinacij metod in oblik pouka. Zasnova tem šolske zgodovine, učinkovita in premišljena vgrajenost navedenih pedagoških in znanstvenih elementov ima močan vpliv na avtorje učbenikov in s tem tudi na podrobno načrtovanje pouka. Strokovno in metodično usposobljen in idejno orientiran pedagog bo mnoge teh izhodišč zavestno in sistematično uresničeval pri pouku. Med ustvarjalno učno prakso pa postajajo kakovostni pristopi tudi rutinsko prisotni in vgrajeni v slog poučevanja.

Zusammenfassung

KONZEPTION DER GESCHICHTLICHEN THEMEN UND UNTERRICHTSPLANUNG

Stefan Trojar

Im modernen Lehrplan — auch Curriculum — ist der Lehrstoff viel bestimmter thematisiert, doch entspricht das curriculare didaktische System nicht ganz den gesellschaftswissenschaftlichen Fächern. Auch unsere Lehrpläne für Geschichte enthalten einige curriculare Elemente, sind jedoch trotzdem sehr mangelhaft. Die größte unmittelbare Unterstützung beim Planen des Geschichtsunterrichts findet der Lehrer in einem guten Konzept des Lehrbuchs. Die sehr verdichteten Themen im Lehrplan haben verschiedene negative Folgen für die Qualität des Geschichtsunterrichts. Didaktiker des Geschichtsunterrichts fördern überall in der Welt eine Auswahl des Lehrstoffes und nicht so konzentrierte Themen. Das sollte unter Zuhilfenahme eines Modellsystems und durch eine präzisere Thematisierung verwirklicht

werden. Ein Thema für den Schulgeschichtsunterricht sollte problembezogen, konkret und in einem solchen System gestaltet werden, daß es in der Einführung Motivation und Aktualisierung enthält. Es sollte auf einen begrenzten Ausschnitt aus der Geschichte konzentriert sein, was ein tiefgehendes Kennenlernen der Thematik ermöglicht. Bei der Konzeption der Geschichtsthemen für den Unterricht spielen auch Projektionen der wissenschaftlichen Geschichte eine entscheidende Rolle. Eine Konzeption der zeitlichen Entwicklung stellt vor allem Prozesse dar und deutet dem Lehrer, in erster Linie die Methode der Auslegung an. Struktural konzipierte Themen haben sich vor allem in der Mittelschule geltend gemacht. In einer solchen Konzeption fällt vornehmlich der Analyse verschiedener gesellschaftlicher Strukturen anhand moderner Forschungsmethoden eine wichtige Rolle zu. Beim Geschichtsunterricht aber wird durch dieses System die selbständige Arbeit der Schüler angeregt.

O ČEM SMO PISALI ...

... pred štirimi desetletji?

»Slovenska klerikalna stranka je stala na legitimističnem stališču prav do zadnjih mesecev obstoja Avstro-Ogrske. Konkretni programi v tem okviru se pa spreminjajo. Program 'Zedinjene Slovenije' ne zveni več revolucionarno in ga zato sprejme medstrankarski vseslovenski shod 1897 in drugi slovenski katoliški shod 1900.«

(F. Zwitter, Narodnost in politika pri Slovencih, ZČ 1947, str. 43)

... pred tremi desetletji?

»V nacionalnem vprašanju je Mir stal na pozicijah zgodovinskega prava. Sele v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno se je to njegovo stališče razrahljalo. Kakor je sicer bil dosleden zagovornik in branilec enakopravnosti in zakonitih narodnostnih pravic koroških Slovencev, tako se je le zelo počasi in nepopolno otresal (v slovenskem merilu) najzaostalejše narodnostne ideologije.«

(J. Pleterski, Politični profil koroškega časopisa »Mir«, ZČ 1956—57, str. 185)

... pred dvema desetletjema?

»Kaj naj bi v tem boju proti beneškim istrskim mestom in proti Benetkam, samim še bolj, koristilo Trstu kakor to, da bi neposredno vanj pritekala tudi trgovina iz čim večjega dela Italije. To še toliko bolj, ker se je z nastopom Karla V. proti Benečanom vendar kazala možnost, da bo njihov pomorski monopol na Jadranu doživel večji udarec.«

(F. Gestrin, O nameravani trgovski poti iz Ancone in Pesara v Italiji na Nizozemsko prek Ljubljane za Ferdinanda I., ZČ 1967, str. 203)

... pred desetletjem?

»Poostrenemu pritisku podjetja KID na delavstvo spomladi 1935. leta in kršenju kolektivne pogodbe, ki je izzvalo med delavstvom veliko nezadovoljstvo in pripravljenost na odpor, so se jeseniški komunisti odločili odgovoriti s stavko vseh jeseniških kovinarjev.«

(J. Prunk, Prvo ljudskofrontno povezovanje na Jesenicah (1935—1937), ZČ 1977, str. 89)

o b i z

* * *

To in še mnogo drugega zanimivega poiščite v starejših številkah ZČ, ki jih dobite na upravi ZČ.